

muzilovi dnevnički

(razmišljanja o njihovom novom izdanju)

adolf frize

Muzilovi dnevnički zasad postoje samo u jednom provizornom izdanju. Provizorno ovde treba shvatiti doslovno: postojeće izdanje je neotpuno, osim toga već godinama rasprodato. Poslednjih sedam primeraka prvog izdanja iz 1955. godine — to je bilo nešto preko 6000 primeraka i dodatnih 1000 koje je preuzeo jedan književni klub — prodato je u drugoj polovini 1964. godine. Otada je, dakle, prošlo skoro deset godina. Slično je i sa »dodatkom« iz 1957. Prvih 530 strana kojima počinje knjiga *Dnevnički, aforizmi, eseji i govor (Tagebücher, Aphorismen, Essays une Reden)* dopunjeno je u »Dodataku« knjige *Proza, drame, kasna pisma (Prosa, Dramen, späte Briefe)* sa još nekim 80 strana. To su delom bile bešeke koje su se odnosile na novi i u to vreme završni svezak (na *Zaostavštinu za život (Nachlaß zu Lebzeiten)*) koje je u ono vreme dvadeset godina nakon prvog izdanja ponovo štampana kao zbirka, na rane novele *Sjedinjavanja (Vereinigungen)*, na još raniju novelu *Začarana kuća (Das verzauberte Haus)*, na dramu *Zanesenjaci (Die Schwärmer)*, na novele *Grida (Grigia)* i *Tonka*; naknadne bešeke su delom dopunjavale prvi izbor. Izdavač je ovaj put registrovao prodaju poslednjih trideset primeraka već godinu dana kasnije, u drugoj polovini 1965. godine.

Postojo je čitav niz u ono vreme opravdanih razloga zašto je 1955. — uprkos izvesnoj reviziji — i još i 1957. ostalo na provizorijumu. Neću da kažem da bi bilo uzaludno rekapitulirati ih, ali pošto ili ukoliko su oni iskazani u komentari u predgovorima, ne izgleda mi više toliko delotvorno ponovo se pozabaviti njima. Doduše, ostalo je nedrečeno poneko važno razmišljanje. To nije isključeno, bilo je tu i takvih razmišljanja koja su, iako nisu bila odlučujuća, ipak delovala na druga razmišljanja zasnovana neposredno u materiji — ili još opreznije rečeno: koja su prethodila svakom drugom razmišljanju usmerenom na praktične ciljeve. To se na primer odnosilo na zabrinutost — koja je 1954/55. nesumnjivo bila prenaglašena — da bi Muzilove zabeške, ukoliko se ne bi vršila izvesna oprezna i veoma tanana selekcija, mogle dodatno otežati ponovnu recepciju ovog autora koga odvajkada bije loš glas da je težak; da bi mogle, zajedno s Muzilovim tvrdokornim insistiranjem na preciznost u esejima i govorima koji su štampani zajedno sa zabeškama, pre usporiti nego potaknuti comeback kome je izdavač, i naravno ne samo izdavač, odlučno stremio. Zaboravilo se, naročito u toku kasnijih novih izdanja, a u meduvremenu je postalo i beznačajno da je drugo izdanje *Coveka bez svojstva (Der Mann ohne Eigenschaften)* u jednom tomu, kao 1952. godine, izšlo tek u proleće 1956.; i to je bio razmak od skoro tri i po godine. Izdavač je, pre nego što se odlučio na novo izdanje, ostavio sebi godinu dana pošto nije bio siguran da li — nakon ne baš brze prodaje prvih 6000 primeraka — može kalkulisati bez većeg rizika novih četiri — pet — hiljada primeraka. Tada se još nije bila rasplamsala polemika oko problema novog izdanja, naročito protiv izdavanja posthumnog dela.

Ali uz nikad sasvim konkretna razmišljanja postojali su isto tako malo konkretni argumenti koji su se ticali principijelnih stvari. Zapravo, agrument je već suviše direktna reč, koja isuviše traži alternativu. Bila su to više pitanja i upućivanja. Na primer pitanje šta je to egzemplarno u jednom dnevniku ili — radi se samo o neznatnom pomeranju smisla — pitanje šta jedan dnevnik čini egzemplarnim. Ako želimo da predocimo sebi šta se pod tim podrazumeva, nije potrebno vratiti se davdeset godina unazad. Imamo u najnovije vreme, sa Maksom Frišom (MAX Frisch), Brehton (Brecht), pre toga s Gombrovicem (Gombrowicz), Kanetijem (Canetti), ponovo primere za književno stvaranje u obliku dnevnika. Pitanje šta je egzemplarno za dnevnik implikuje predstavu, plašim se neku vrstu idealizovane predstave, o jednom književnom rodu koji se može bar donekle egzaktno odvojiti, koji, ako bi ga trebalo definisati, pokazuje zapanjujuću fleksibilnost, ali koji nikad zapravo ne izmiče mogućnosti da se sveđe na jednu definiciju. Jedni su se u svojoj predstavi o tome u ono vreme verovatno — kao na primer danas prema Kanetiju, Frišu — orientisali prema Židovom (Gide) dnevniku koji je danas još aktuelan za nas, drugi prema slično aktuelnom dnevniku Ernsta Jinger (Jünger) ili Žilijana Grina (Julien Green); to su dnevnički koji su — sve u svemu — nastali s pogledom na adresata, na kolektiv zamišljenih čitalaca, odnosno: koji su već u koncepciji nastali kao književni proizvodi ili su se barem razvijali i kao prilog za dijalog sa javnošću. O tome dosta rečito svedoči već i to koje mesto Friš daje tako reći nepredanim novinskim izveštajima, koliko tačno izračunava njihovu funkciju, kako okreće vrednost njihovog komentarisanja u svoju korist i stoga ugraduje samo takve vesti koje garantuju tu korist koju očekuje. Različitost Muzilovih dnevnika se ne iscrpljuje u jednoj reči. Ona se zasniva, ako detalje jedne poredbene paralele ostavimo po strani, već na suštinski drugaćijoj pretpostavci: Muzil dnevnik je deo zaostavštine i kao takav i po tome verovatno različit od Brehtovog *Radnog dnevnika (Arbeitsjournal)*, on nije, sasvim nedvosmisleno nije programiran za zamišljenu (ili nadanu) posthumnu prisutnost.

U diskusiji oko pripremanja izbora 1955. godine bio je konkretnije i time više povod za analizu ukazivanja na Muzilove bešeke iz ratnih godina, iz Prvog svetskog rata. Tu su se, naizgled, nametala poređenja koja su ciljala na jedan generacijski doživljaj viđen s aspekta testa. Možda je 1954/55. još živelo nešto od očekivanja na koje je ratna literatura sredine i kraja dvadesetih godina — bilo time što je rat u njoj ponegde glorifikovan, bilo time što je proklinjan i odbacivan — nedvosmeleno

Pitanje od koga smo pošli, da li Muzilova nova estetika drame može da se ostvari na sceni, mora ostati otvoreno. Sam Muzil je, upravo što se tiče *Zanesenjaka*, s razlogom sumnjavao u to. Mi ćemo se pridružiti toj sumnji, naročito zato što njegova patologija pozorišta i danas u dalekoj meri važi.

Muzil je napisao samo ta dva komada. To sigurno potiče odatle što je iz sopstvenog iskustva došao do saznanja da se književnost kako je on shvata i ostala teatralnost uzajamno isključuju. Tako se konačno potpuno okreće od drame koju kao umetničku formu uvek gleda u odnosu prema realizaciji na sceni, jer »kao što se sud odnosi prema predrasudi, osećanje prema sentimentalnosti, doživljaj prema pojmu, tako se moralna smislenost odnosi prema moralnoj maloumnosti i — književnost prema teatralnosti.«⁶¹

Za njega, beskompromisnog epičara, zakoni dramaturgije čiju nužnost konačno ipak uz ustvučavanje priznaje, predstavljaju nepodnošljivo ograničenje njegove duhovne slobode kretanja. Njegov nedostatak ideologije, njegov eksperimentalno-empirički način rada jeste razlog što se nije i dalje podredivao oblicima dramske strukture koji ograničavaju i unose red, već što se izražavao samo još u otvorenijoj i fleksibilnoj epskoj formi. Doduše, i tu ostaje »nesavremen«.⁶²

Ipak, Muzilova utopija estetika drame je našla umetničku realizaciju: osnovne strukture epskog pozorišta u savremenoj radiodrami i u savremenom filmu. Tehnički razvoj i autori kojima je dao podsticaj dali su njegovoj drami budućnost novu formu. Muzil u dnevničkoj bešeći pod naslovom »Vreme u drami« daje tako reći proročansku viziju tog razvoja: »Mogla bi se postaviti hipoteza: drama je bezvremena. Mogla bi se postaviti druga hipoteza: da odatle potiče nena privlačnost za fantaziju. A mogli bismo vreme potpuno ostaviti van igre, skočiti napred i unazad i istovremeno dati razlike stvari. Pošto u proticanju vremena postoji izestan red spoljnih dogadaja, trebalo bi da se uvede neki drugi princip reda kako bi 'se snalazili'. — To se i radi. To je zapravo ona umetnička dispozicija. Prividna kauzalna povezanost postoji možda samo da bi se čovek snalazio. On ulazi u igru i tako što se reprodukuju de-lovi životnog puta. Stvarnosti su u izvesnoj meri one bezbrojne upisane linije poligona, a drama krivina.«⁶³

* Ovaj tekst je napisan 1968. godine. U meduvremenu je nekoliko izdanja *Zanesenjaka* tokom 80-tih godina (u Beču i Berlinu) svojim uspehom dokazalo upravo suprotno. (prim. prev.)

** Igra rečima na poznatu Šilerovu formulu po kojoj pozorište treba da predstavlja »moralnu ustavu« (prim. prev.).

1 G. Hensel, *Kritiken*, Darmstadt, s.a., S. 126.

2 Na pr. W. Berghahn, *Robert Musil in Selbstzeugnissen und Bild-dokumenten*, Hamburg, 1963; W. Braun, »An Approach to Musil's 'Die Schwärmer'«, in: *Monatshefte für dt. Unterricht* 54, 1962; isti, »Musil's 'Vivzenz und die Freundin bedeuten der Männer'«, in: *Germanic Review* 37, 1962; B. Pike, *R. Musil. An Introduction to his Work*, Ithaka, 1961, XI.

3 Mth.

4 Mth, S. 222.

5 Mth, S. 20.

6 Mth, S. 26

7 Mth, S. 114.

8 Mth, *ibidem*

9 Mth, S. 115.

10 Mth, S. 193.

11 Mth, S. 146.

12 Mth, *ibidem*

13 Mth, S. 114.

14 Mth, S. 25.

15 Mth, S. 185.

16 Mth, S. 141.

17 Mth, S. 115.

18 Mth, S. 178.

19 Mth, S. 191.

20 Mth, *ibidem*

21 W. Berghahn, op. cit., S. 87 ff.

22 F. Dürrenmatt, *Theaterprobleme*, Zürich, 1955, S. 52.

23 Mth, S. 50

24 Mth, S. 28

25 K.S. Stanislavski, *Ethik*, Berlin, 1950, S. 31.

26 Mth, S. 24.

27 GW II, S. 451.

28 GW II, S. 146 (cit. po W. Berghahn, op. cit., S. 79).

29 GW II, up. S. 146.

30 na pr. W. Braun, op. cit. i B. Pike, op. cit.

31 GW III, S. 306.

32 GW III, S. 314.

33 GW III, S. 395.

34 GW III, S. 329.

35 GW III, S. 401.

36 GW III, S. 364. i 373.

37 M. Scharang, »Musils Dramatik«, in: *Wort der Zeit*, 11, 1964, S. 41.

38 na pr. GW III, S. 331.

39 na pr. GW III, S. 343.

40 GW I, S. 1616.

41 GW III, S. 400.

42 GW III, S. 315.

43 GW III, S. 317.

44 GW III, S. 363.

45 GW III, S. 365.

46 GW III, S. 303.

47 G. Baumann, »Die Struktur des Geistes und der Geist der Struktur«, in: *German. Roman. Monatsschrift* 41, 1960, S. 422.

48 Mth, S. 178.

49 GW II, S. 226.

50 GW II, S. 432.

51 GW II, S. 466.

52 GW III, S. 12.

53 *ibidem*

54 W. Braun, op. cit.

55 H. Arntzen, »Wirklichkeit als Kolportage. Zu drei Komödien von Georg Kaiser und R. Musil«, in: *Dt. Vierteljahresschrift f. Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 36, 1962.

56 *ibidem*, S. 559.

57 W. Braun, op. cit., S. 122.

58 Mth, S. 166 (u odnosu prema G. Kajzeru).

59 GW II, S. 270.

60 Mth, S. 134.

61 GW II, S. 569.

62 GW II, S. 200.

Naslov originala: Jörg Jesch, »Robert Musil als Dramatiker«, in: *Text und Kritik*, 1968, Nr. 21/22, S. 26—33.

(Skraćenice: *Gesammelte Werke in Einzelausgaben / Sabrana dela u pojedinačnim izdanjima/*, Hg. A. Frisé, Bd. I (1960) — III, kao GW I-III; R. Musil: *Theater, Kritisches und Theoretisches; mit Vorwort, Erläuterungen und einem Essay »Zum Verständnis der Texte«, Zeittafel und Bibliographie*, / Pozorište, kritika i teoretski tekstovi/, Hg. M.—L. Roth, Hamburg 1965, kao Mth.)

S nemačkog: Agata Švarc

odgovarala: očekivanje određenih spontanih refleksa koji su živeli u sećanju i koji sa našeg današnjeg gledišta izgledaju kao neobična norma, u kojima se mogu otkriti brutalnost, užas, demonska sila, što se idealizovalo i kao prirodna sila. Nasuprot tome, kod Muzila postoje u dve tanke džepne sveske: tako reći prvenstveno privatna (naizgled privatna) zaštitna, mikro-reakcije, duševna senzibilnost koja je odmah podvrgnuta intelektualnoj kontroli, gomiljanje upotrebljivih — ne samo u vidu potvrde ratne traume — utisaka, motiva, nikad presahla inicijativa da se specifične mogućnosti doživljaja sveta organizuju, u ma kojoj situaciji i pod ma kojim uslovima, staloženo i sve drugo do u zanosu. Onaj ko je tada sugerisao takvu, za Muzila negativnu akcentuiranu paralelu, ne bi bio usamljen. Tako neko bi polazio, jednom rečju, od fikcije »pravog« ratnog dnevnika, mero po njoj razdražljiv nedostatak dogadanja u Muzilovim oskudnim vojničkim beleškama iz godine 1914–18., shvatio ih kao znak nezainteresovanosti prema fenomenu (ili čak prirodnog dogadanju) rata i iz tog očigledno izvlačio zaključak da tekstovi koji vezuju emocije (što se kao emocije jedva daju primetiti) umesto da ih oslobođaju, ne mogu imati ozbiljnu književnu relevantnost a još manje da budu reprezentativni za iskustva koja su odavno, kao sastavni deo istorije, prihvaćena kao opštobavezujuća, čak supranacionalna.

Bila je to pomalo specifična ograda, specifična i u pogledu relativno malog i preglednog udelu zapisa iskustava i zapažanja iz doba rata. Išli bismo predaleko ako bismo ono što je u njoj izraženo shvatili kao argument u prilog pledoaja za Muzila. Osim toga pretpostavljamo da sam precenio izvesnu simptomatičnost koju sam u tome video. S druge strane ovo ukazivanje — koje je očigledno bilo posledica jedne skoro romantične predstave o tome šta jedan pisac književno duguje doživljaju — kao što je rat — kao da se oslanjalo na kriterijume koji su se možda mogli uskladiti. Znatno teža su bila neka razmišljanja koja se nisu nadovezivala na manje-više sporna mišljenja ili na neku predrasudu, koja su, naprotiv, proizlazila iz samog materijala zapisa, tačnije iz onoga što je bilo ušlo u zapise, koje je taj materijal — u ono vreme, pre više od dvadeset godina, pri odluci da li se radi o tome da se odvoji bitno od nebitnog — nametao. Mislimo na obilje izvoda, na poneki naizgled banalni izveštaj preuzet iz hronike dnevnih listova, na natuknice i misli nastale u trenutku verovatno samo kao potpora sećanju za sledeći dan, kao i nemali broj šifrovanih informacija i poruka upućenih doslovce sa mom piscu dnevnika, koje nekoga ko ne samo u prvom trenutku shvati da nije upućen obeshrabre i neretko, dok mu ne pode za rukom dešifrovanje, učine zbumjenim.

Time se ne na poslednjem mestu, postavilo pitanje mogućnosti opterećenja cega sam se malopre, u vidu uvodnog razmišljanja, ponovo podsetio. Koliki je to bio problem, ili tačnije koliko neizbežno mora da sam svojevremeno video u tome problem, moglo bi se iščitati iz jedne rečenice u predgovoru iz 1955. godine, koja bi možda trebalo da predupredi prigovor da konačna selekcija nije dovoljno striktna. Tu stoji: »530 stranica dnevnika koje su ovde objavljene odabrali smo iz dvostrukog delimično beležaka i zapisa.« Danas mi se čini da je to, barem delimično, bila neka vrsta zaštitne izjave. Psihološki gledano, kod izbora neštampanih tekstova bio bi logičniji, čisto kvantitativno gledano, odnos u korist onoga što se nude, a ne, kao ovde, da je taj odnos nepregledan i obrnut. »Dvostruko toliko« u svakom slučaju nije neka naročito precizna procedura. Osim toga sam, uzgred budi rečeno, siguran da joj, kad novo izdanje bude završeno, stvarni rezultat neće odgovarati. I još nešto: izraz »pitanje mogućnosti opterećenja« je varljiv. Sa izvodima, da ostanemo pri tome, pojavio se značajan problem ekonomije rada u odnosu na užurbanost da se dnevnik uvrsti u celini, mada još ne kao celina, u Muzilovo delo. Ako uzmemo u obzir vreme koje je uprkos izvesnom prethodnom iskustvu novo izdanje dosad već iziskivalo, nije teško izračunati kada bi, polazeći od optimalnog rešenja već u prvom mahu, umesto sredine pedesetih godina, uopšte bio zamisliv uvid u Muzilov dnevnik.

Svemu tome — što se svojevremeno neizrečeno ili izrečeno razmatralo — jedno je zajedničko. Svejedno da li se radi o razmišljanjima koja su bila pod uticajem dnevnika čija struktura formalno i po nameni sledi konvenciju, ili da su to bila otvorena, još potpuno nevezana razmišljanja, ona su tako ili tako otvarala pitanje funkcije koju je imao dnevnik za Muzila ili koju mu je on pridavao. Informacija koju bismo potražili kod njega samog ne bi nas daleko odvela. Muzil kao momčić, zatim kao mladić po prirodi je bio naglašeno emotivan. Ali njegov rano opredeljenje za dnevnik, koje on izričito formuliše, ima više od puke simpatične neposrednosti; zanos kojim se on opredeljuje za njega (»To je najprijetnija, najmanja stroga forma. Dobro. Možda će se uopšte pisati samo još dnevničici jer će se sve drugo smatrati nepodnošljivim.«), taj zanos odaje da on u dnevniku nalazi sebi svojstven instrument. On uskoro krajnje racionalno polaze sebi o tome računa, doduše — već mu je 25 godina — sa neobičnom distancicom prema samom sebi, kao da nije uopšte više svestan da iza sebe već ima nekoliko godina vežbanja u pisanju dnevnika: »Danas počinjem da vodim dnevnik; sasvim suprotno mojim navikama inače...«, a zatim, kao program: »...suprotno mojim navikama inače, ali iz jasne spoznate potrebe. Neka mi to nakon četiri godine rasprškanosti dà priliku da ponovo pronadem onu liniju duhovnog razvoja koju smatram svojom.« Ali neće ostati na toj spoznaji, na takvoj odlučnosti. U predvečerje Prvog svetskog rata sada već zreo čovek piše: »Neću ponovo pokušavati da vodim dnevnik već da beležim stvari koje ne bih želeo da zaboravim.«

Konačno, 1930., potpuno rezigniran, mada u fazi dnevničke strasti: »Osećanje da ne mogu lično da izrazim svoje lične stvari u ovim beleškama veoma me koči u zapisivanju u dnevnik.« Ne ponovlja se programska opredeljenost iz studentskih dana. Naravno, bilo bi suviše uprošćeno oslanjati se na autorovu samo—interpretaciju — što je poslednjih godina postalo privremeno ne baš neusporedljiva moda — ako želimo da otkrijemo šta je on tražio od dnevnika i šta je dozvoljavao da dnevnik traži od njega. To je pitanje na koje odgovor konačno daju — a zar bi moglo biti drugačije? — samo same beleške: šta se sve u njima odrazilo, šta im je autor poverio, šta su one sve upile u sebe, šta je dnev-

nik trebalo da uhvati u momentu i izdvoji iz fluktuacije dogadaja, šta je sve trebalo da prenosi, šta da taloži.

Izdanje iz 1955., čak i sa dodacima iz 1957. — to proizlazi upravo iz ovde nagovušene varijabilnosti u za Muzilov dnevnik karakterističnoj promeni funkcije — odgovorio je na sve to tek uslovno. Bilo bi umesno reći preciznije: ono je na pitanje u koju svrhu i po kojim metodama je Muzil vodio dnevnik i kako se služio njegovim mogućnostima odgovorilo samo delimično. Ali to bi značilo ignorisati koliko izbor ipak odaje bogatstvo varijanti kojima Muzil operiše u tim sveskama: biografiju, komentar dela, analizu epohe, kritiku epohe, refleksiju, doseteke i neobičnosti na koje je nailazio pri čitanju dnevnih listova, polaganje računa i uvek iznova samoproveru.

U početku je nesumnjivo u prvom planu bilo interesovanje za biografiju. Prvi uvid u nju 1951./52. imao je nešto od draži avanture. Bila je to draž da se čovek u više od dvadeset Muzilovih svezaka odjednom, sasvim neočekivano, susretne s dijalogom koji je on tokom četrdeset godina vodio sa samim sobom. Svakako da ta draž nije ostala bez efekta kod procene informacione vrednosti pojedinačnih svezaka kao celine. To je prirođeno naročito kod takvog autora koga nikad niko nije »izgradio«, koji je još manje »izgradio« sebe u pravcu bilo kakvog od sebe traženog »imidža«. Sada je posthumno uradio upravo to. Pažnja je tako pre svega bila usmerena na sve ono što je približavalo ličnost ovog već rano a ni kasnije ništa manje tako reći tehnički anonimno shvaćenog autora, usmerena na njegovu okolinu, na uslove njegove egzistencije. Taj impuls da se ličnost ovog pisca uhvati iz njegovih neosporno autentičnih zapisa stimulisala je višestruko izražena spremnost da se ono što se iskusilo lično i objektivno kao i želje, projekcije, anticipacije vide pre svega sa egzistencijalnog aspekta, kao konzekvence, medubilans, čak iritacija eksperimentalnih procesa.

Rada Selaković

Duga distanca nije, doduše, ništa oduzela od početne fascinacije; ona je odnose između onoga što se nekada moglo osetiti kao draž, skoro sa prizvukom literarne senzacije i raznovrsnog materijala, sirovina, čija se vrednost u ono vreme nije u prvi mah otkrivala Muzilu, pomerila onako kako im to dolikuje, izbalansirala ih je. Pitanje koje su specifične komponente za Muzilov dnevnički i šta je on smatrao njihovim zadatkom, to pitanje je ponovo postavljeno. — Zašto je trebalo da prode tolike godine? Revizija i nova obrada su bile aktuelne najkasnije otkad su se primerci prvog izdanja, ukoliko su se uopšte još mogli naći, počeli smatrati a povremeno i prodavati kao retkost. Međutim, revizija dnevnika je uvek iznova povezivana sa revizijom *Coveka bez svojstava*; jedna se — zašto je to tako, nije baš lako uvideti, naročito za spolašnjeg posmatrača — nije mogla odvojiti od druge. Osim toga je možda kod postupka koji je vodio u toliko pravaca i koji sa distancicom objektivizacijom koju je ona podsticala nije nimalo postajao jednostavniji, svaka dodatna godina na kraju postajala korisna i od pomoći.

Pitanje funkcije i delotvornosti dnevnika za Muzila, kao što je rečeno, ponovo se postavilo. Moglo bi biti primamljivo svesti odgovor na jednog imenitelja, ali se plašim da bi svaki takav odgovor, pošto mora pokušati da spoji radikalno suprotne stvari, sigurno bio samo delimičan odgovor. Zabeležio sam sebi neke epiteti ali sam ih jednog za drugim odbacio. Tako ili tako, nehotice je bilo u tome nekog patosa, sveske su zaista bile za Muzila nešto poput mesta koji mu je garantovao egzistenciju, glavna knjiga s jedne strane, to je sigurno, a s druge strane nešto poput barke ili nešto nalik na tvrdavu. On je tu tokom više od četiri decenije, od 1898., svoje 18. godine, do poteče 1942., doslovce do pred svoju smrt, skupljao zapise o samom sebi, o svojim prijateljima, pretvarao tu prijatelje u fiktivne likove svojih novela, svog romana. Ispisivao je stranicu sa stranicom izvodima iz eseja, stručnih knjiga, filozofske rasprave, citatima iz Tolstojevih romanova, kao i iz romana Jensa Petera Jakobsena (Jacobsen), Danuncijsa (d'Annunzio), iz Gетеove autobiografije *Pesništvo i istina* (*Dichtung und Wahrheit*). Tu je minuciozno registrovao faze operacije vilice, svoje i ženine misli prilikom posete jedne izložbe slikara pejzaža i scena iz svakodnevnog života. Valdmilera (Waldermüller) — njegov opis samostana Hajligenkreuz (Heiligenkreuz) zvuči kao satira na Lurd (Lourdes) —, jednom mu se činilo interesantnim da zapiše frekvenciju zagadenosti, standardne izraze seksualnog žargona, ili bi samo unosio naslove knjiga, prevashodno naslove iz naučne literature koje je preuzimao, to se može dokazati, iz fusnoti, iz reklame izdavača na poledini ili na poslednjim stranicama neke knjige koja ga je in-

teresovala. Kada bi ga neka informacija potakla, prenosio bi ono što mu se činilo vrednim zapisivanja, i to pretežno u vremena sa snažnom političkom notom 1918., 1919., 1920., ili počev od 1932. i 1933.

Tako su sveske bile arhiv, banka podataka za njega i, nemojmo zaboraviti, polje za eksperimentisanje, mesto gde je skupljao ideje. U ono što je tu sakupilo, što je tu spremio, mogao je biti siguran. Tu je bila skrivena njegova snaga, doduske i stalna opasnost po njega jer je od svake rečenice, od svakog delića misli, svake trunque ideje očekivao da bi se ponovo moglo amortizovati i doneti kamatu. Slučaj je da za njega predstavlja tako negativan centralni problem kao »intuicija« koja mu je oduvek bila sumnjava. Bilo je van svake diskusije da bi ikada dopustio sebi da slučaju pripše neku asocijaciju ili potporu, zaključak u oblasti osećanja ili pri spoznaji nekih odnosa. Oko 1920. ili možda i ranije sa krajnjom se egzaktnošću poslužio *Analizom slučaja* (*Die Analyse des Zufalls*) Hajnriha Emila Timerdinga koja se pojavila 1915. u seriji »Nauka« kod izdavača iz Braunsavjega Fivega (Vieweg) i prisvojio u glavnim crtama njenu podelu za svoj rezervoar materijala: teoriju igara na sreću, statističku i genetičku teoriju slučaja i tako dalje. Uz to je još zabeležio jedan dugacak katalog odgovarajuće priručne literature za slučaj da se kasnije eventualno udubi u taj kompleks. (U dijalogu Ulriha sa bankarevom čerkom Gerdom Fišel kao i u jednom poglavljvu oko Ulriha i Agate iz zaostavštine pod naslovom »Promena medu ljudima« (*Wandel unter Menschen*) mogu se — sve do u termine — prepoznati odraz i korišćenje te lektire.) Ili utopija »drugog stanja«, taj koncept koji valjda nikad neće prestati da izazove lavinu interpretaciju: Klages je bio jedan od putokaza za to, kao prethodno Meterlenk, ili opet pre njega *Filosofija lepog* (*Philosophie des Schönen*) »kritičkog realiste« i prethodnika Frojda, Eduarda von Hartmana (von Hartmann), kao nakon toga studije teologa Harnaka (Harnack), germaniste Konrada Burdaha (Burdach) kao i *Mišljenje primitivnih naroda* (*Denken der Naturvölker*) Lisjena Levi—Brila (Lucien Lévy—Bruhl), Krečmerova (Kretschmer) *Medicinska psihologija* (*Medizinische Psychologie*) ili prevod stare irske pesme ženskom partneru u »duhovnom braku«, koji je zapisao u jednom od voluminoznih izveštaja sa sednice Pruske akademije nauka, koji su mu povremeno očigledno spadali u omiljenu lektiru.

Lagali bismo sami sebe kad bismo se zavaravali da je čisto zadovoljstvo slediti do u tančine mnoštvo razgranatosti, svaku stranputicu u laverintu beležaka, lokalizovati svaki zapis, bio to naslov knjige, novinski izveštaj, citat, ili izvod koji se proteže na nekoliko stranica i koji nije uvek označen kao takav. Ali kao što biografija, sa mnoštvom detalja, taj mozaik izveštaja o jednom životu koji se sve više i više sklapao, nije više puštao interesovanje koje se u početku budilo tako naglo, povremeno čak ekskluzivno, tako to interesovanje na kraju vezuje logičku metodu koja uvek iznova razoruža, slično misaonim igramu koje su precizno izračunate i koje treba da treniraju i disciplinuju memoriju, intelektualnu moć reagovanja i sposobnost da se neodložno zadrži prisebnost. Međutim, isto tako spada u zakon ove metode da se ne možete odupreti prisili koja iz nje proizlazi, čak i da hoćete da je izbegnete. Ništa nije slučajno pribeleženo u tom čvrsto zatvorenom krugu međusobnih odnosa i međusobnih uticaja, čak ni najmanji dogadjaj koji bi već sledecg dana prekrila i pokrila druga manja ili veća dogadanja. Tako je to sa osobama, sa kritikom nekog komada, neke knjige, na koje bi sećanje van ovog sistema odnosa bilo nemoguće motivisati; tako je i s govorom nekog političara, ili s bilo kojim nemilim dogadjajem u užem krugu poznanika ili u javnosti.

Suma koju dobijamo tako mnogim zaobilaznim putevima — spoljni tih bezbrižno često sićušnih jedinica zahteva dosta strpljenja i istrajanosti —, ta suma je, na kraju, u više pogleda korisno iskustvo. Ako bismo na osnovu raznolikosti predmeta Muzilovog interesovanja, na osnovu onoga što je, pa bilo to samo radi informacije, zapisivao, zaključili da je on bio priroda s enciklopedijskim sklonostima, to bi značilo (da i ovo anticipiramo) usmeravati Muzila u pogrešnom pravcu. Sasvim suprotne tome postojala je već i teza o njegovoj neobrazovanosti, ali to nije čak ni paradox, mada je očigledno tako postavljeno. Ne, »enciklopedijski« je pojam suviše velike i neodredene dimenzije; on ni izdaleka ne pogada ono što bismo mogli prihvati kao Muzilovu želju da se s maksimumom spoznajne snage približi svom vremenu, njegovim duhovnim pretpostavkama, društvenim uslovima, uzrocima njegove neotpornosti, bolesti ili zaraza koje su ga napale. Tu nastaju najneobičniji polariteti. Evo još nekoliko primera za to. Pored jednog od prvih ljudi koji su napadali Hitlera iz njegovog bližeg kruga, Hermanna Rauschinga (Hermann Rauschning), njegove *Revolucije nihilizma* (*Revolution des Nihilismus*) stoji jedna definitivno i zasluzno izgubljena brošura, *O smislu ovoga rata* (*Vom Sinn dieses Kriegs*, 1940.) Fridriha Grima (Friedrich Grimm), pravnika koji je u vreme Lea Slagetera (Schlageter), borbe za Rursku oblast, bio predoren za politički i ideološki savez sa Hitlerom. Nasuprot kratkom portretu britanskog sekretara za spoljne poslove Vansittarda, koji je svojevremeno bio ocrnjen od strane službenog Berlina, stoji portret Virdžinija Gajde (Virginia Gayda), oficijelnog Musolinijevog govornika koji je u ono vreme slavljen i kod nas, ili je odjednom tu, verovatno pod uticajem članaka u liberalno-prosvećenim novinama »Frankfurter Zeitung« (Frankfurter Zeitung), tvrdoglavu intenzivnu pažnju za jedan spis na temu Rozenkrejc (Rosenkreuz) i Bafome (Bafomet), ubrz potom za izričito kritičku analizu kompleksa, rasa i država Eriha Fegelina (Erich Vögelin), uopšte za ideju rase, ili kasnije, oko 1940., ne samo uzgredna reakcija na misli Karla Levita (Löwith) (o politički uslovijenom ispravljanju slike istorije), Ernsta Kasirera (Cassirer) (o pojmu istine kod Dekarta; povod: Kasirerova monografija o Dekartu 1939.), ili je tu odjednom interesovanje za svadu oko prioriteta medu stručnjacima, interesovanje za pitanje, kome treba zahvaliti za otkriće otisaka prstiju (fingerprints) kao revolucionarnog instrumenta kriminalistike, škotskom lekaru i misionaru Henriju Fodsu (Henry Faulds) u Japanu ili britanskom kolonijalnom službeniku ser Viljemu Heršelu (William Herschel) u Bengalju. U istoj svesci u kojoj se Muzil dvadeset godina ranije bavio, objektivno i fenomenološki, Čemberlenovim (Houston Stewart Chamberlain) osnovama 19. veka, on je sistematski proradio i

Razmatranja jednog nepolitičnog čoveka Tomasa Mana (Thomas Mann: *Betrachtungen eines Unpolitischen*), registrovao kritiku marксizma socijalnog filozofa Johanesa Plengea a kroz to opet pamflet Hajnriha Kunoa (Heinrich Cunow), Kauckijevog (Kautsky) saputnika i saborca. Ili, na drugom mestu ali opet u istoj sveci, antagonizam između jednog citata iz govora Karla Renera (Renner) pred austrijskom Nacionalnom skupštinom 21. aprila 1920. godine i obilatog prepisivanja nekoliko (veoma zabavnih) priča o duhovima iz zbirke k. u. k. majora u mirovini Karla Blehlinger (Blechlinger), *Neobični natprirodni dogadaji u životu slavnih ljudi* (*Merkwürdige übernatürliche Ereignisse aus dem Leben berühmter Personen*) (ovo je trebalo da predstavlja materijal za roman koji je ostao samo projekat, nazvan »Davalji roman« ili »Svetični roman«), a u jednoj drugoj svesci iz istog vremena, u koju je takođe smestio neke stvari iz Blehlingerovih priča o duhovima, on u nekoliko natuknica komentariše takozvani proces Bitner, razmiricu koja je došla pred sud, između glavnog urednika bečkog lista »Nojes aht ur blat« (Neues 8 Uhr Blatt), Georga Bitnera (Bittner) s jedne i Franca Blaja (Franz Blei) (sa njegovim prijateljima, Kišom /Kisch/, Verfelom /Werfel/, Parism Gittersloom /Gütersloh/) s druge strane; radilo se o Blajovom političkom moralu i o njegovom moralu uopšte.

Rekoh, suma koja tako nastaje je korisno iskustvo. Bitno pritom je odsustvo partnera. Umesto odsustva partnera: odricanje od partnera?! — time bismo insinuirali nešto što se nije moglo negativno podrazumevati a još manje razmatrati kao mogućnost, još manje ikada kao namera, ali što je moglo biti potisnuto. Kod Intimnog dnevniku koji bi onaj koji ga vodi, ukoliko želi da bude konzervantan, u datom trenutku, još pre nego što ga propusti trebalo da spali, partner je, doduske, nepoželjan kao poverenik koga se plasiš ili samo navodno plasiš, ali on se ipak negativno podrazumeva, možda potajno i priželjkuje. Ali Muzil, bez ikakvog pretvaranja, poznaje samo sebe kao partnera; on čak ni principa nije da nije računao s tim da bi neko drugi ikada posmatrao te sveske drugačije nego odredene za njega. Tako je nastala neka vrsta tajne hronike kojoj kao takvoj on ni trenutak nije težio, tajna hronika o ličnosti autora, o dogadjajima, simptomima, stavovima koje je beležio, o idejama, omaškama, absurdnostima koje je smatrao dostoјnim jednog zapisa, kroz sve te četiri decenije počev od njegove 18. godine života. Ljudi, bez obzira na to šta su predstavljali u svoje vreme, bilo prosek bilo prosečnog čije stavljanje ad acta Muzila nije zamorilo čitavog života, ljudi od egzemplarne beznačajnosti čiju uspomenu nisu sačuvali čak ni njima slični, ovde su odjednom postali ličnosti, istorijski prisutni, kao u suvraču transponovani savremenici Balzaka, Tolstoja, Flobera ili nekih sitnjih romansijera. Ipak je teško, naporan i mučno oživeti te skice, po nekad su to samo crticke, u scenu epohe i, makar samo u naznakama, učiniti taj potencijal efektivnim. Pokušajmo sad da predočimo, ovde i danas, u odgovarajućoj situaciji, neku figuru trenutno neosporavane prominencije, i zamislimo taj prizor kompetentnog osoba čija je kompetentnost, ipak, suviše često umišljena i drska, za nekih dvadeset, trideset godina. Nije potrebno imati bujnu maštu pa da se zamisli s kakvim bi se problemima suočio neko ko bi u nekoj drugoj generaciji ispitivao realnost danas zapisanih beležaka, šifara, natuknica o dogadjajima, konfliktnim kojih ćemo se i sami prekosutra jedva sećati, kad bi morao da ih dešifruje i učini uverljivim sve ono na što su se nekad odnosile.

Ali da li bi uopšte još bila zamisliva eventualnost kakva se time projicira? Premisa bi pod jedan bila sledeća: zamisliti spisateljsku egzistenciju poput Muzilove kao moguću i u današnje vreme. Bilo bi pogrešno isključiti to apodiktički. U naše doba postoje najraznolikiji oblici života koji su do juče, prekuće još važili za prevazidene, ali se ne može poreći ni to da ih mi klasifikujemo kao reprize ili kao geste, kao pomak unazad; neka ostane po strani što ima budućnost: korektura protesta ili još važeća norma većine. Osim toga, a to je dovoljno poznato, Muzil se nikad nije razlikovao niti isticao po spoljašnjostima. Treba radije podvuci da bi njega, koji je imao toliko malo draza da samoinscenaciju kao valjda nijedan drugi veliki autor njegove generacije, to pre prikazalo kao čoveka koji je do granice neuspela ili svi do neuspela tražio za sebe status nezavisnosti — ali ne one koja se može meriti materijalno. Bilo bi razumljivo ako bi se u tome video izvesni anahronizam: odreden, a to ne važi samo za godine izgnanstva posle 1938., položaj bez društvenih preduslova, pisac koji dopušta sebi, tokom godine i decenije, obilato stvaranje za svoje potrebe i skriveno od okoline, izgradnju svog društvenog habitusa koji se — prema kategorijama tog vremena — naizgled izdiže iznad bilo kakvih vrednosnih određenja, izrazito autsajderstvo u čemu se podudara pre svega s Ulrihom, svojim čovekom bez svojstava; kritički agresivan, jedak i time u suštini nedorastao analizi, moglo bi se reći: svoju izolaciju koja se merilima ovog vremena (ili već možda i onima njegovog vremena?) ne može nadoknaditi. Ali anahronizam kod Muzila? Ako bismo to doslovce protumačili — u njegovom slučaju —, ušli bismo u zohu divljih nesporazuma koji izmiču kontroli. Anahronistički: to znači biti protiv vremena, koje vas je preteklo, biti ostavljen na putu, gurnut u ono što je nekada bilo, to čak nije ni reminiscencija koju čovek može bez razmišljanja prihvati, dakle tako da ne izgubi ugled zato što ne ide sa poslednjom modom. — Nijedna rečenica u Muzilovim dnevnicima ne bi mogla da podrži ili opravda takav zaključak.

Digresija u pravcu portreta pisca dnevnika Roberta Muzila je po-nešto doprinela postupku kod novog izdanja i njegovog plana i čini mi se da bi bio propust ne ukazati na njega, osim toga bi neke činjenice ostale nespomenute koje bi, ne samo subjektivno gledano, mogle da budu vredne saopštavanja. Ali prethodno bih rekao nešto o sveskama kako sam ih 1951., u početku rada, našao u Muzilovoj zaostavštini u Rimu. Bilo bi nedopustivo pojednostavljeno klasifikovati ih paušalno kao dnevne. Osim toga, razlika između sveske, dnevnika, beležnice, svaštare bila bi tema za sebe. Muzil sâm tome očigledno nije pridavao naročit značaj. U jednoj svesci koju je vodio kao dnevnik, zapisao je jednu ranu verziju novele *Iskušenje smerne Veronike* (*Die Versuchung der stillen Veronika*) — ne *Začaranu kuću* (*Das verzauberte Haus*), Veronika se tu prvo zvala Cecilija, kao i prethodnu verziju novele Tonka. U drugima

je, još i ranijih godina, pripremao recenzije, eseje. Centralne sveske su kasnije bile one u koje je zapisivao prve veće, priovedački već razvijene koncepte romana: dve sa projektom »Špijun« i jedna s projektom »Spasitelj«. U jednoj posebnoj svesci Muzil je zapisao natuknice koje su se vremenom nakupile u sveskama u koje je beležio pre svega svakodnevne zapise; vodio ju je istovremeno kao indeks likova i lica. Suprotno svojoj navici, nije je obeležio niti joj je dao neki naziv. Marta Muzli ju je, trudeći se da pri očuvanju zaostavštine unese neku orientaciju, sasvim prikladno označila kao »registar«. Natuknice su tu, brižno sredene po abecednim rubrikama. Počinje sa: A: radne krvulje, Dalber (d—Albert), brak (to se odnosi na tužnu bračnu aferu komponiste i klavirskog virtuosa Ojgena (Eugen) Dalbera, o kojoj se govorilo u marta 1913. godine, kad je Muzil počeo da vodi svesku 7), Aleš (priatelj Johannes von Aleš (Johannes von Allesch), koji je takođe učestvovao u aferi Dalber), esteta; na kraju to ide do stvari kao: uračunljivost (o kompleksu ubice prostitutki Mosbruger), novine, spisak časopisa, vreme (čitat: karakteristike vremena), slom (Versaj i posledice), stanje (drugo stanje).

Ponovila se ista stvar, da je tek ovaj registar natuknica (kao sličan, ali po motivima ograničen registar kod nacrta »Spasitelj«) posredoval smisao asocijacije da se radi o dnevničkim beleškama; nisu naznačeni samo brojevi svezaka već i dotičnih stranica. Ali takođe deluje čitav niz cifara kojima je Muzil povezivao i kategorizovao beleške koje su ukazivale na njegove radne projekte, skice nacrta i tako dalje, što se nalazilo van svezaka, na bezbroj razasutih ceduljica, ugradivo ih je u svoj sistem i u njemu ih fiksirao za sebe. Začudo, i o tome je polagao sebi računa. Tako tu стоји šifra veliko A, veliko N (tako jednostavno, ali da nije naznačeno bilo bi razdražujuće šifrovano): počeci i beleške (Anfänge und Notizen). Z: to znači novinski isečak (Zeitungsausschnitt) (ponekad bi moglo da znači i sasvim prosti cedulju (Zettel)). Samo A: članci i beleške uz njih (Aufsätze).

Na strani sa tim tajnim kodom Muzil je obeležavao i ukupan broj svezaka, i to tačno po redosledu broja kojim su sveske bile označene a koji se na više načina ne podudara sa hronološkim redosledom. Pada u oči da ih on samo povremeno razlikuje po sadržaju, da ih većinom razlikuje samo po formatu, po boji, čisto materijalno: na primer »3. Stara crna sveska«, »10: Visoka beležnica«, »19. Smedji kvart«, »34: Crna meka sveska« (znači: meke korice). Čak i povodom sveške sa nacrtom »Špijun« (junak u početku nosi ime Aleksander Unrod) stoji samo, ništa ne govoriti: »16: Crna sveska« - a uz drugu »Špijun« svesku stoji (sada se junak zove, prvo patetično: Ahil) skoro još lakoničnije: »22. Svaštara«. Međutim, važnije je to što ova s jedne strane sažeta lista pruža pregled koji je, doduše, prilično oskudan i koji jedino pismeno potvrđuje da li je Muzil eliminisao ovu ili onu svesku i one koje je prekidao, ili, kao što se znajući njegovu vernošću prema radnim zapisima može daleko pre pretpostaviti, šta je sve moglo da se izgubi na drugi način. Po tome je posle 1951. godine bilo izgubljeno osam svezaka; nikakav dokaz ne postoji u prilog pretpostavci da je među njima bila ijedna sveska dnevnika. Njihove označke su: Radna krvulja, Curriculum vitae, Drama-ostatak beležaka, Priprema I, II (verovatno: priprema za roman), Zeleni karton, Mala crna knjižica, Malo korišćena beležnica, Svaštara za jedan članak. U meduvremenu je nažalost izgubljeno — kako, još nije razjašnjeno — daljih pet svezaka; od 1960. godine dve sveske dnevnika vodene oko 1900., početkom veka (3, 24), od jeseni 1970. uz to osnovni rani nacrti romana, dve »Špijun«-sveske, sveska »Spasitelj« (a s tim dve fascikle sa preko 400 korigovanih stranica uz »završni blok« Čoveka bez svojstava). Muzil je na svom spisku izostavio tri sveske, bolje rečeno nije ih više uključio: dve male ratne sveske i svesku 35 koju je započeo tek 6. novembra 1939., na svoj 59. rođendan, u Ženevi. Možemo reći da, u celini, u sveškama prevladuje karakter dnevnika. Široku osnovu predstavlja 25 svezaka (od prvobitnih 39 ako podemo od Muzilovog spiska; od 31 1951. godine). To su iste sveske na kojima se zasniva izdanje od 1955, 1957; na tome se ništa nije promenilo.

Ono po čemu će se novo izdanje, na kome smo počeli konačno da radimo 1967. godine, razlikovati, proizlazi iz čitavog niza konzervencija do kojih je dovela odluka da se ovaj put od samog početka uposte ne uzme u obzir ma koliko ograničena i koliko god opravdana selekcija. Prilikom se u prvoj liniji pojaviodalekosežan novi problem oko digresija. Težiti u tome potpunosti ne bi u mnogo čemu rešilo problem. Redukcijom na ono što je predstavljalo korist za piscu dnevnika poneki od — tu i tamo povrh svega u sopstveni jezik — transkribovanih tekstova bi mogao da ostane zatvoreno trećem licu, dakle čitaocu, i da time apsolutno izgubi od smisla, ali i da ostavi u neizvesnosti, ako ne u tami, kakvog je imalo smisla ugraditi ga u tkivo zapisa. Čak i ako bismo zamislili same naučnike (germaniste, studente) kao čitaoce, što ni da leđa nije bila i ne bi trebalo da nam je bila namera, trebalo je uzeti u obzir da su citati često uzeti iz knjiga, priloga u časopisima, vesti, komentara u dnevnim listovima, čije bi utvrđivanje stajalo mnogo strpljenja i mnogo vremena, a citat koji na mestu gde se na njega naide ostavlja otvoreno pitanja koja opet samo izazivaju nesporazume, ne bi ni trebalo uključiti već jednostavno izostaviti. Kontekst iz koga potiče neki odlomak teksta treba učiniti vidljivim, a genezu neke misli od koje nam se prenosi samo rezultat ili deo rezultata treba tako predočiti da je zaista možemo pratiti i usvojiti je.

Evo primera koji po svojoj težini i nije toliko izuzetan. Muzil oko 1920. zapisuje »Rečenice iz sfere Vels—Štefan (Wells-Steffen)«, kako glasi njegova natuknica. Radi se o principu »Pravu veru prati pravedan život«. Navedene misli bi mogle biti preuzete doslovce ili slobodno. Ali šta znači sfera Vels—Štefan? To se odnosi na nenavedenu knjigu švedskog sociologa i socijaldemokratskog člana parlamenta Gustafa F. Štefana — u leksikonima i priručnicima se njegovo ime može naći tek mestimično: *Demokratija u Engleskoj* (*Die Demokratie in England*) 1911., kod Ojgena Diderihsa (Eugen Diederichs). Jedno poglavje odatle nosi naslov: »H. G. Vels (Wells) kao utopista«, povod tome je bila njegova knjiga *First and last things*. Ili dvadeset godina ranije. Mladi Muzil citira s uživljavanjem i zauzimanjem iz jedne aktuelne recenzije lirike: G. Ludvigs (Ludwigs) o Feliksiju Dermanu (Felix Dörmann), *Neurotica*. Ni reći o to-

me gde je to pročitao i, naravno, nikakva beleška ko je taj G. Ludvigs, Derman — to nije nikakva efera: mladobečka Moderna oko 1900., kafanski prijatelj s Barom (Bahr), Šniclerom (Schnitzler). Duga potraga za Ludvigom vodi do jednog otkrića: jedan gimnazijalac iz Darmštata (medutim, arhive u Darmštatu ga ne registruju), reče Paul Nodnagel koji je već sa 16, 17 godina bio na putu da postane poznat kritičar, sa 17 i po izvršio samoubistvo, brat mu govorio o samoubistvu u afektu, psihofizička senzibilnost, samoubistvo kao eksperiment.

Što se više približavamo sadašnjosti, što više naše pamćenje olakšava i ubrzavaone poneki retrospektivni zaključak, pejzaž epohe se automatski razbistvara, pogled jasnije prodire. Ali komplikacije kao i praznine su tu više u oblasti privatnog, u oblasti biografije, mada upravo za nju raste Muzilovo interesovanje iz godine u godinu. Pritom nastaje neobična protivrečnost. Potencijalni autobiograf koji shodno tome ispituje sebe s posebnim naglaskom zapostavlja da preko tako reći sistematskog ispitivanja i aktualizovanja svog života i svoje prošlosti ono aktuelno doživljeno čak i približno tako konkretno predoči sebi. Sve ono što je u datom momentu izostavio, preko čega je prelazio, postalo je dohvatljivo delimično tek okolnim putem. Otprilike u isto vreme kada smo započeli novi rad na dnevnicima, Muzilovi naslednici su otvorili jedno poslednje poglavje iz zaostavštine. Jedna anticipacija toga je već deset godina ranije, kao što se može pretpostaviti, bila moguća tako reći samo omaškom. Prva kolekcija pisama u svesku iz 1957. godine je nastala, kao što je u ono vreme stajalo u predgovoru, iz jedne »svaštare koja je ležala posebno odvojena u zaostavštini«, iz »osamnaest i po gusto ispisanih stranica sa 40 koncepcata koji su često korigovani, ponekad samo započeti i ponovo precrptani«. Ali ti »Poslednji koncepti pisama« — tako je stajalo na koverti — bili su tek segment jedne višestruko obimnije zbirke koncepcata pisama iz zaostavštine. Tek sam kasnije saznao i više usput da je postojala znatno veća kolekcija i da je 1967. — 25 godina nakon Muzilove smrti — takođe uvrštena u zaostavštinu. I tu mi je tek postepečno postalo moguće da napravim metodičnu selekciju. Tu se u prispevima koncepcima pisama od 1935. razvilo, iz sasvim drugaćije uslovljene spontanosti nego u dnevniku, čisto činjenično bogatstvo informacija i činilo mi se sve manje opravdanim da se toga — kao komplementarnog komentara uz beleške — odrekrem.

Da navedem jedan primer: u dnevniku na primer stoji negde kasne jeseni 1938.: »U jednom teškom trenutku kad unutar sebe ne mogu da nadem mir: zabrana Čoveka bez svojstava, prekid pregovora sa Klazenom (Claasen) ili švajcarskim izdavačem...« i tako dalje. Zabrana Čoveka bez svojstava: to nigde nije potvrđeno ili dokazano da se može potvrditi: to ne stoji nigde ni u Muzilovoj oficijelnoj biografiji, u dokumentaciji njegovih saputnika ili njegovog poslednjeg izdavača u Beču. Pisima rasvetljavaju sumrak svojstvenih diktaturi u kome je jedna zabrana, čak i ako nije proklamovana expressis verbis, ipak postala realnost. Ili natori hamburškog izdavača Ojgena Klazena; još od njega lično sam čuo za to, ali svezak težak skoro 700 stranica koji je izdat nakon njegove smrti sa njegovim autorskim dopisivanjem upućuju u pogrešnom pravcu. Tek koncepti pisama daju uvid u Muzilovu poziciju pritom; dnevnik ništa o tome ne nagoveštava. U njemu takođe nema ništa o tajnom »odlasku« iz Beča 1938. godine, ništa o tajnoj kalkulaciji da se preko Švajcarske nastane u Francuskoj ili Engleskoj ili možda čak u Švedskoj. Pariski časopis »Mezir« (Mesures) bi bez koncepcata pisama ostao nesposoban, a u njemu su se pojavila u francuskom prevodu sredinom januara 1935. u broju 1 po prvi put dva poglavja iz Čoveka bez svojstava a kasnije i Lepak za muve (Das Fliegenpapier) koji je od 1914. godine postao legendaran. Isto to važi i za časopis za germanistiku »Džermen lajf end leters« (German Life and Letters); u njemu se 1937/38. prvi put pojavio jedan Muzilov tekst, takođe Lepak za muve, na engleskom. Ili kratak flert sa »Tvajs e jer« (Twice a year) iz Njujorka i sa ambicioznim izdavačicom Dorotij Normen (Dorothy Norman) sa Medison avenije, kao i flert koji je trajao godinama sa moćnim pariskim izdavačem Galimardom (Gallimard) i njegovim uticajnim »Nuvel revi fransez« (Nouvelle Revue Francaise). Tek je koncept jednog pisma nacionalnom ekonomu u Ženevi, Vilijemu E. Raparu (William E. Rappard) u julu 1941. ukazao na upućivanje koje je do danas ostalo nepoznato i nigde nije zabeleženo, da je Muzil 17. januara 1933., dve nedelje pred Hitlerov dolazak na vlast, predložen za Geteovu nagradu grada Frankfurta i to na prvom mestu ispred Ortege i Gase (Orteg u Gasset), Ojgena Dizela (Eugen Diesel), redovni Hesse, Martina Bubera, Rudolfa Kasnera (Kassner), Ludviga Klagesa, koji su već jednom bili odbijeni, za tu nagradu koja je i danas priželjkivana i koja je poslednji put dodeljena Arno Smitu (Schmidt) (Muzil je trebalo da pripadne naročito kao »čehoslovačkom piscu na nemačkom jeziku, visoke umetničke i ljudske vrednosti«): nagrada je potom, u duhu novonastalog vremena, dodeljena dvostrukom autsajderu, priovedaču iz Šlezije na temu domovina, Hermannu Steru (Hermann Stehn). Tek se iz koncepcata pisama vidi Muzilova prijateljska briga za nekolicinu nekadašnjih saputnika kada je saznao da su i oni u nevolji, pored Ervina P. Heksnera (Hexner), nekadašnjeg praškog industrijalca, i za Efraima Friša (Frisch), renomiranog izdavača uglednog mesečnika »Der noje Merkur« (Der neue Merkur) dvadesetih godina, ili za u ono vreme avantgardnog urednika i esejistu Bernara Gimena (Bernard Guillemin) o komemo bismo takođe mogli da pišemo: to je ponovo izravno odvelo nazad u dnevnik. Njega, koga je literatura o Muzilu već proglašila izgubljenim, pronašli smo, neočekivano, odjednom daleko u Kaliforniji. Pored pisama adresiranih na njega koja, kao što je to najčešće slučaj u Muzilovom krugu, više nema i koja je sad na osnovu koncepcata prepoznao i pomogao da se objasne, on je i uz jednu belešku iz 1920. godine — u kojoj se govorii o klubovima igara — u kojoj se Muzil poziva na njega, doduše, s pogrešno napisanim imenom, naveo pozadinu koja ju je objasnila. Koja sretna slučajnost.

Naslov originala: Adolf Frisé, »Die Tagebücher Robert Musil. Überlegungen zu ihrer Neu-Edition«, in: Neue Rundschau, 1974, H. 1, str. 124—138.

Frize je ovaj tekst napisao 1974. godine, dakle pre nego što je izašlo novo izdanje (1976.) koje se i dalje može naći u knjižarama na nemačkom jezikom području. (prim. prev.)

S nemačkog, Agata Švarc